

o. dr hab. Marek Saj, prof. UKSW
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Wydział Prawa Kanonicznego
ul. Dewajtis 5
01-815 Warszawa

RECENZJA

rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Pawła Wróbla SDS pt. *Obligatoryjne wydalenie z instytutu zakonnego w Kościele łacińskim*, Lublin 2021 (mps, ss. 233), napisanej na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Instytucie Prawa Kanonicznego pod kierunkiem ks. dra hab. Ambrożego Skorupy SDS, w odpowiedzi na uchwałę Rady Instytutu Prawa Kanonicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II z dnia 22 lutego 2021 roku.

„Życie konsekrowane przez profesję rad ewangelicznych jest trwałą formą życia, w której wierni pod działaniem Ducha Świętego naśladując dokładniej Chrystusa, oddają się całkowicie umiłowanemu nade wszystko Bogu” (KPK, kan. 573 § 1). Taką formę życia w instytutach życia konsekrowanego podejmują w sposób wolny ci wierni, którzy przez śluby lub inne zobowiązania zobowiązują się do zachowania ewangelicznych rad czystości, ubóstwa i posłuszeństwa (por. kan. 573 § 2). Ten szczególny rodzaj życia należy do życia i świętości Kościoła, przez co winien być przez wszystkich chrześcijan szanowany i popierany (por. kan. 574 § 1).

Wielokrotnie podkreślał to w swoich wystąpieniach Jan Paweł II, który na przykład w orędziu do osób konsekrowanych mówił między innymi: „Nie możecie nigdy zapominać, że jesteście wezwani do dawania osobistego i wspólnotowego świadectwa świętości, która jest istotnym powołaniem życia konsekrowanego i źródłem apostołskiego dynamizmu Kościoła. Ludzie świeccy oczekują od was, abyście byli przede wszystkim świadkami świętości i przewodnikami wskazującymi drogę do jej osiągnięcia w życiu codziennym”¹. Także papież Benedykt XVI, widząc wielki walor życia konsekrowanego w społeczności kościelnej, nazywa je „żywotnym sektorem Kościoła”², dostrzegając jednocześnie także jego mankamenty. W sposób ogólny stwierdza, że niektóre wybory nie ukazały światu

¹ Jan Paweł II, *Orędzie do osób konsekrowanych*. Przekazane przedstawicielom zakonów męskich i żeńskich obecnym na Jasnej Górze w czasie pielgrzymki do Ojczyzny, Częstochowa, 4 czerwca 1997, nr 4, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 1999, s. 945–946.

² Benedykt XVI, *Głosicie i świadczcie, że Bóg jest miłością*. Przemówienie do osób konsekrowanych, Rzym, 2 lutego 2007, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.) 2007, nr 4, s. 48.

autentycznego oblicza Chrystusa³. Z kolei Ojciec święty Franciszek kieruje jakby apel do tych osób: „Aby życie konsekrowane było zawsze światłem na drodze Kościoła”⁴.

Pomimo tak dużego docenienia tej formy życia chrześcijańskiego zdarzają się osoby życia konsekrowanego, które postępują wbrew złożonym zobowiązaniom. Ich wybory i decyzje zaprzeczają świętości tego życia. Niejednokrotnie ich zachowanie jest nie tylko grzechem, ale także przestępstwem. Wobec takich wydarzeń przełożeni kościelni nie mogą być obojętni. Prawodawca kodeksowy przewiduje możliwość wydalenia takiej osoby z instytutu życia konsekrowanego. W określonych sytuacjach następuje to z mocy samego prawa (por. KPK, kan. 694 § 1), w innych osoba powinna być wydalona (tamże, kan. 695 §§ 1–2), w jeszcze innych przełożony może ją wydalić (tamże, kan. 696 §§ 1–2).

Doktorant w swojej dysertacji zajął się tą drugą możliwością, czyli obligatoryjnym wydalaniem członków z instytutu zakonnego. Ponieważ zdarza się, że zakonnik powinien być wydalony, zasadne wydaje się opracowanie tego zagadnienia w pracy doktorskiej. Należy zbadać, jakiego czynu dokonał oraz jak przeprowadzić prawną procedurę wydalenia, by działania te z jednej strony były legalne, z drugiej zaś uwzględniały dobro zakonnika, instytutu i całego Kościoła.

Temat, problem i cel pracy

Praca doktorska ks. mgra lic. Pawła Wróbla została zatytułowana *Obligatoryjne wydalenie z instytutu zakonnego w Kościele łacińskim*. Tak sformułowany temat wyraźnie nakreśla jej problematykę. Czytelnik od razu wie, jaki jest zakres badawczy przeprowadzonych rozważań.

Autor recenzowanej pracy we wstępie napisał, że „uzasadnieniem podjęcia tego tematu jest potrzeba całościowego opracowania tej kwestii i jego aktualność w dzisiejszej rzeczywistości Kościoła. (...) Ponadto celem dysertacji jest wykazanie, że dyscyplina kościelna nie pozwala na funkcjonowanie w instytucie zakonnym osób, które w tak poważny sposób wykraczają przeciwko życiu, wolności i szóstemu przykazaniu Dekalogu” (s. 8). Dodał także, iż jednym z motywów podjęcia przezeń tych badań jest „brak całościowej monografii zarówno w języku polskim, jak i obcojęzycznej, która analizowałaby to zagadnienie” (s. 9). Przedstawione cele i motywy, które przyświecały Autorowi, należy uznać za zasadne i jasno określone.

Źródła i literatura

Przedstawiona do recenzji praca oparta jest na bogatym materiale badawczym. W sumie bibliografia liczy 32 strony (s. 198–229) i została podzielona na dwie zasadnicze grupy: „Źródła” (s. 198–177) oraz „Literaturę” (s. 209–229). Źródła dzielą się ponadto na mniejsze jednostki: „Dokumenty Soboru Watykańskiego II” (s. 198), „Dokumenty papieży” (s. 198–204), „Dokumenty dykasterii Kurii Rzymskiej” (s. 205–208), „Dokumenty

³ Por. Benedykt XVI, *Bądźcie wiarygodnym i jasnym znakiem Ewangelii*. Do przełożonych generalnych instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego, Rzym, 22 maja 2006, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 2006, nr 9–10, s. 50–51.

⁴ Franciszek, *Droga adoracji i służby*. Spotkanie z przełożonymi żeńskich zgromadzeń zakonnych, Watykan, 8 maja 2013, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 2013, nr 7, s. 7.

Konferencji Episkopatu Polski” (s. 208) i „Dokumenty prawa polskiego” (s. 209). Źródła liczą w sumie 71 pozycji, natomiast literatura 245; razem 316 pozycji, w tym 111 obcojęzycznych (13 w źródłach i 98 w literaturze).

Podział bibliografii jest poprawny, a zapis poszczególnych pozycji prawidłowy i przejrzysty. Doktorant skrupulatnie notuje obcojęzyczne źródła w ich oryginalnym wydaniu, podając także polską wersję, jeśli takowa istnieje. To w pracach naukowych na poziomie doktoratu niemalże konieczność, ale nie zawsze jest uwzględniane. Tutaj zrobiono to wzorcowo, co dowodzi rzetelności naukowej.

Metoda badawcza

We wstępie Autor wymienił i opisał zastosowane w pracy metody badawcze, a są nimi metoda analityczno-prawna oraz metoda prawno-porównawcza. Są one poprawne do opracowania zagadnienia określonego tematem pracy i posługiwanie się nimi Doktoranta nie budzi żadnych zastrzeżeń.

Układ pracy

Omawiana rozprawa doktorska została podzielona na trzy rozdziały, poprzedzone spisem treści (s. 2–4), wykazem skrótów (s. 5–6) i wstępem (s. 7–12). Kolejne części to zakończenie (s. 191–197), bibliografia (s. 198–229) oraz streszczenie w języku polskim (s. 230–231) i angielskim (s. 232–233).

Wstęp do studium zawiera wszystkie wymagane w tego typu pracach elementy, jest więc dobrze skonstruowany i niczego mu nie można zarzucić. Autor wprowadza i wyjaśnia problematykę, podaje główną bazę źródłową i literaturę, wskazuje zastosowane metody badawcze oraz opisuje zakres tematyczny poszczególnych rozdziałów. Czymś bardzo pozytywnym jest wskazanie przez niego kanonistów, polsko- i obcojęzycznych, którzy zajmowali się omawianym zagadnieniem, oraz zakresu podejmowanych przez nich badań w tym temacie.

Rozdział pierwszy został zatytułowany *Obligatoryjność w prawie kościelnym* (s. 13–64). Znajdziemy tutaj zagadnienia związane z kanonicznym wymiarem obligatoryjności, karami obligatoryjnymi w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku, obligatoryjnością wydalenia z instytutu zakonnego, troską o dobro osoby i Kościoła, obligatoryjnym wymiarem ochrony życia i wolności człowieka oraz obligatoryjnym wymiarem ochrony zachowania doskonałej wstrzemięźliwości w celibacie.

W drugim rozdziale, pod tytułem *Przestępstwa skutkujące wydaleniem obligatoryjnym* (s. 65–141), Autor rozpoczyna badania od wyjaśnienia pojęcia przestępstwa, by dalej zaprezentować okoliczności wpływające na poczytalność i odpowiedzialność karną, przestępstwa przeciwko życiu i wolności człowieka, a także przestępstwa przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu.

Tytuł rozdziału trzeciego to *Procedura i skutki wydalenia obligatoryjnego* (s. 142–190). Autor omówił w nim procedurę wydalenia obligatoryjnego, procedurę wobec duchownego zakonnika w przypadku *delicta reservata* oraz skutki wydalenia obligatoryjnego.

Rozważania zawarte w owych trzech rozdziałach wieńczy *Zakończenie* (s. 191–197). Zawiera ono podsumowanie treści pracy i stanowi jakby poszerzenie wniosków zamieszczonych po każdym rozdziale. Jest też poprawne pod względem metodycznym.

Treść i osiągnięcia badawcze

Podział pracy doktorskiej na trzy rozdziały w pełni uzasadnia problematykę zawartą w jej tytule.

Studiując spis treści tej dysertacji, jeszcze przed jej lekturą, można by stwierdzić, że rozdział pierwszy ma charakter wprowadzający, bardzo ogólny, a nawet jest niekonieczny. Zazwyczaj ta część pracy poświęcona bywa zagadnieniem wyjaśniającym, wprowadzającym w tematykę badań, ale jeszcze nie tak ściśle jej dotyczącym. To oczywiście nie jest błędem. Tutaj jednak rzecz ma się inaczej: rozdział pierwszy jest mocno związany z głównym wątkiem rozważań. Trzeba zdecydowanie powiedzieć, że bez niego nie byłyby one pełne, dla wielu czytelników nawet niezrozumiałe. Ważna i interesująca jest prezentacja samego pojęcia „obligatoryjność”. Nie można go sprowadzić do prostego wyjaśnienia, że jest to obowiązkowe działanie przełożonego. To coś więcej niż tylko nakazujące zachowanie kompetentnej kościelnej władzy.

Autor poruszył dalej zagadnienie kar obligatoryjnych występujących w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku, poświęcając najwięcej uwagi cenzurom. Mogłoby się wydawać, że nie jest to potrzebne, gdyż wydalenie z instytutu zakonnego zaliczane jest bardziej do kar ekspiacyjnych. Jednak decyzja, by je tu opisać, była słuszna, gdyż niektóre naruszenia prawa są właśnie zagrożone karą poprawczymi, a za te naruszenia grozi także kara dymisji z instytutu.

Obowiązek wszczęcia postępowania o wydalenie z instytutu zakonnego ciąży na wyższym przełożonym. Z tego względu musiało w pracy znaleźć się miejsce na prezentację tej osoby i rozważenie, czy każdy wyższy przełożony ma takie uprawnienie.

Godne podkreślenia jest podjęcie przez Doktoranta kwestii troski o dobro Kościoła, dobro instytutu, dobro osoby pokrzywdzonej przestępstwem oraz dobro samego przestępcy. Wydalenie z instytutu nie może skupiać się jedynie na samej procedurze, która zostaje wdrożona w efekcie popełnienia przestępstwa. Obowiązkowa dymisja ma bowiem na celu osiągnięcie dobra wymienionych instytucji i osób. Rzadko podkreśla się zwłaszcza dobro zakonnika wydanego z instytutu, skupiając się jedynie na wymierzanej mu karze. A ona wszak zawsze ma służyć szeroko pojętemu dobru.

W pierwszym rozdziale Autor skupił się jeszcze na zagadnieniu ochrony takich dóbr, jak życie, wolność człowieka oraz zachowanie doskonałej wstrzemięźliwości w celibacie. Badania te stanowią konieczny fundament do zobrazowania przestępstw skutkujących wydaleniem z instytutu. Oprócz źródeł typowo kanonicznych znajdujemy w tej części pracy mocne argumenty za ochroną tych dóbr pochodzące z nauczania Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka.

Obowiązkowe wydalenie z instytutu zakonnego to rezultat popełnienia określonego przestępstwa. Poświęcony temu tematowi został rozdział drugi. Doktorant swoje badania tej części dysertacji rozpoczął od wyjaśnienia pojęcia przestępstwa. Wydało się to konieczne z

punktu widzenia głównego tematu pracy, bo właśnie przestępstwo zakonnika jest przyczyną działania przełożonego wyższego. Choć o rozumieniu przestępstwa i jego elementach składowych można przeczytać w każdym komentarzu do kanonicznego prawa karnego, to jednak treści tutaj zamieszczone są bardzo bogate, dodatkowo poszerzone o poglądy autorów obcojęzycznych. Szczególną uwagę należy zwrócić na punkty związane na przykład z poczytalnością czy też winą. To trudne rozważania, skupione nie tylko na podejściu prawno-kanonicznym do tych kwestii, ale również psychologicznym. Nie są przy tym oderwane od zasadniczego tematu pracy, gdyż Doktorant w wielu miejscach odnosi dane zagadnienie do badanego wątku wydalenia.

Sędzia lub przełożony kościelny, badając nielegalne zachowanie zakonnika i podejmując decyzję o jego ukaraniu, musi bezwzględnie wziąć pod uwagę okoliczności, które wpływają na poczytalność oskarżonego i w konsekwencji na jego karną odpowiedzialność. Okoliczności te dotyczą wykluczenia, zmniejszenia lub zwiększenia wspomnianej poczytalności. Tymi kwestiami zajął się Doktorant w kolejnej części drugiego rozdziału. Po kolei omawia wszystkie okoliczności przewidziane przez Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku, odnosząc je do sytuacji, które mogą wpływać na dymisję zakonnika z instytutu zakonnego. Można było oczywiście niektóre pominąć, gdyż nigdy nie zaistnieją, jak na przykład wiek sprawcy poniżej osiemnastego roku życia. Omówienie wszystkich nie jest jednak błędem, tym bardziej że Autor od razu zaznacza, iż nie będą one mieć miejsca w przypadku zakonnika.

Dwie ostatnie części rozdziału drugiego poświęcone zostały przestępstwom, które skutkują ewentualnym wydaleniem zakonnika z instytutu zakonnego, a należą do nich przestępstwa przeciwko życiu człowieka, przestępstwa przeciwko wolności człowieka oraz przestępstwa przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu. Do pierwszej grupy prawodawca kodeksowy zaliczył zabójstwo, okaleczenie lub poważne zranienie i przerwanie ciąży, do drugiej porwanie lub zatrzymanie człowieka, natomiast do trzeciej konkubinaty, inny grzech zewnętrzny permanentny wywołujący zgorszenie, czyny seksualne z użyciem gróźb lub dokonane publicznie, a także wykorzystanie seksualne osoby małoletniej. Jak łatwo zauważyć, to poważne grzechy będące równocześnie przestępstwami w Kościele. Doktorant nie tylko ogólnie opisuje w swoich badaniach te czyny, ale uwypukla konkretne ich elementy, które są konieczne, by mówić w danym przypadku o przestępstwie i odpowiedzialności zakonnika jako jego sprawcy, a także sytuacje takie jak np. uporczywa terapia, w których dane zachowanie niekoniecznie będzie przestępstwem. Rozważania tu zawarte mają także mocną podstawę w pozakodeksowym nauczaniu Kościoła, zwłaszcza papieży. Warto podkreślić, iż Autor uwzględnił możliwość, iż sprawcą może być zakonnik-duchowny, i przy tej okazji przedstawił jego prawną sytuację jako oskarżonego, na którego mogą być nałożone dodatkowe kary.

Doktorant w analizowanych kwestiach przestępstw odnosi się również do polskiego prawa karnego. Nie było to konieczne, gdyż wykracza poza obszar badawczy obejmujący prawo kanoniczne Kościoła łacińskiego. Przywołanie jednak w tym miejscu dyspozycji z kodeksu karnego jeszcze wyraźniej pokazało wagę popełnianego zakazanego czynu, a na jego tle prawo kanoniczne niejednokrotnie jawi się jako bardziej surowe, bardziej chroniące dobro osoby, zwłaszcza małoletniej i bezbronnej.

Trzeci i zarazem ostatni rozdział recenzowanej rozprawy doktorskiej koncentruje się na procedurze wydalenia obligatoryjnego z instytutu zakonnego i jego skutkach. To logiczna kontynuacja badań zamieszczonych w poprzednich rozdziałach. Doktorant bardzo precyzyjnie, krok po kroku, analizuje wszystkie elementy tego postępowania. To niezwykle wartościowa część dysertacji, biorąc pod uwagę jej treść, sposób prezentacji i użyteczność. Autor prezentuje różne sytuacje, które mogą mieć miejsce podczas takiego procesu. To potwierdza, że porusza się on po dobrze mu znanym gruncie, bowiem ta wiedza nie jest zaczerpnięta tylko z literatury, ale – jak sędzę – także z własnego doświadczenia. Ponieważ wydalenie z instytutu zakonnego może mieć miejsce także wobec zakonnika, który jest równocześnie duchownym, ta kwestia również znalazła omówienie w tym rozdziale. Dobrze, że badania nie zostały ograniczone tylko do przypadku osoby zakonnej, czyli bez święceń kapłańskich, gdyż pokazano cały wachlarz zagadnień z tym związanych, które dla tzw. laika w tej materii mogą być trudne do zrozumienia. Tutaj wykład jest klarowany. W tej części dysertacji Autor bardzo obficie, bardziej niż we wcześniejszych, posiłkuje się literaturą obcojęzyczną. To podnosi jej naukowy walor.

Każdy z trzech rozdziałów został opatrzony wprowadzeniem. To dobrze opracowane fragmenty pracy, które sygnalizują, i to nie w sposób zdawkowy, lecz konkretny, co będzie przedmiotem rozważań danego rozdziału. Na końcu każdego z nich znajdują się z kolei wnioski, wydzielone osobnym śródtytułem, umieszczonym także w spisie treści. To również dobrze opracowane podsumowania, w których Doktorant zbiera najważniejsze kwestie zaprezentowanych badań. W nich zawarł również wnioski *de lege ferenda*, co koniecznie trzeba zauważyć, gdyż w ten sposób potwierdził swoją orientację w temacie. Świadczy to także o jego naukowej świadomości.

W zakończeniu pracy z kolei Doktorant udowadnia celowość podjętych badań, podkreślając jednocześnie, że zaprezentowane studium zawiera także jego sugestie dotyczące uregulowania *de lege ferenda* badanej materii.

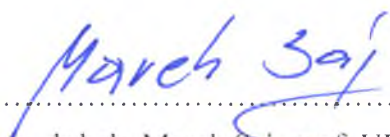
Recenzowana dysertacja napisana została właściwym, naukowym językiem. Jest on jasny i komunikatywny, choć badana materia nie należy do łatwych w prawie kanonicznym. Należy podkreślić, iż w niektórych miejscach powinny zostać użyte inne sformułowania, na przykład zamiast „przestępca” (s. 77, 127) poprawniej byłoby zastosować wyrażenie „oskarżony”, „sprawca”; zamiast „karanie grzechu przeciwko szóstemu przykazaniu” – „karanie czynu przeciwko szóstemu przykazaniu; zamiast „osoba niepełnosprawna” – „osoba z niepełnosprawnością” (s. 106). Pewnego rodzaju mankamentem tekstu jest brak dokładnej korekty, zdarzają się bowiem między innymi tzw. literówki (s. 34, 37, 41, 42, 45, 54, 56, 71, 75, 78, 91, 105, 124, 132, 138, 144, 177, 182, 184, 187, 189, 192, 193, 195, 197).

Należy wreszcie wspomnieć o przypisach do tekstu. Zrobione są one poprawnie i konsekwentnie. Nadto Doktorant w wielu miejscach obok typowego odesłania do źródła danej myśli czy twierdzenia przywołuje także innych autorów zajmujących się danym zagadnieniem, co potwierdza jego orientację w temacie oraz świadczy o szeroko przeprowadzonej kwerendzie.

Wnioski końcowe

Przedłożoną do recenzji rozprawę doktorską oceniam bardzo pozytywnie. Trzeba wyraźnie podkreślić, iż Autor dobrze zrealizował określone na początku pracy cele badawcze. To cenne studium z zakresu prawa o instytutach życia konsekrowanego. Przede wszystkim nowatorski temat, przejrzysty wykład o dymisji z instytutów zakonnych, niezwykle bogata baza bibliograficzna, w tym także obcojęzyczna, wnioski *de lege ferenda* dotyczące prezentowanej materii to niewątpliwie mocne jej strony. Doktorant jawi się tutaj jako dobry badacz rozważanej kwestii. Należy także podkreślić, iż praca wypełnia lukę w polskiej, a także zagranicznej literaturze kanonistycznej w badanym zagadnieniu. Będzie ona nieodzowną pomocą w przeprowadzaniu procedur obligatoryjnego wydalania z instytutów zakonnych w Kościele łacińskim. Praktyczny jej wymiar stanowi zatem dodatkowy duży jej walor. Poczynione w tej recenzji uwagi, czasem może nawet zbyt drobiazgowo, nie obniżają w najmniejszym stopniu jej wartości. Warto jednak wziąć je pod uwagę, gdyby praca miała być udostępniona szerszemu gronu czytelników, a byłoby to bardzo pożyteczne.

W podsumowaniu recenzji oświadczam więc, że rozprawa ks. mgra lic. Pawła Wróbla spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Tym samym składam wniosek o dopuszczenie Kandydata do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

.....
o. dr hab. Marek Saj, prof. UKSW

Warszawa, 22 marca 2021 roku